

- Козлова 2003: Козлова, Т. В. Семантика фразеологізмів з назвами живих тварин в сучасній російській мові [Текст] / Т. В. Козлова. – М., 2003. – 192 с. – Бібліогр.: с. 179-191.
- Мізін 2004: Мізін, К. І. Компаративні фразеологічні одиниці сучасної німецької мови: шляхи утворення та ідеографія : автореф. дис. ... канд. філол. наук [Електронний ресурс] / К. І. Мізін. – Київ, 2004. – 19 с. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/ard/2004/04mkisui.zip>.
- Мізін 2005: Мізін, К.І. Німецько-український фразеологічний словник [усталені порівняння] : Deutsch-Ukrainisches Phraseologisches Wörterbuch / К.І. Мізін. – Вінниця : НОВА КНИГА, 2005. – 302 с.
- Ном.: 117: Українські приказки, прислів'я і таке інше. Уклад М. Номис [Текст] / [упоряд.] М. М. Пазяк. – К. : Либідь, 1993. – 768 с.
- НРФС: Бинович, Л.Э. Немецко-русский фразеологический словарь [Текст] / Л. Э. Бинович, Н. Н. Гришин. – М. : Русский язык, 1975. – 656 с.
- Обр. сл.: Образне слово. Постійні народні порівняння [Текст] / [упоряд.] І. Гурин.— К. : Дніпро, 1974. – 238 с.
- Покровська 2006: Покровська, І. Л. Зоонім *кінь* як складовий компонент турецьких фразеологізмів [Текст] / І.Л. Покровська // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць. – [наук. ред.] А. П. Загнітко [та ін.]. — Донецьк : ДонУ, 2006. – Вып. 14. – С. 193-196.
- Райхштейн 1980: Райхштейн, А. Д. Сопоставительный анализ немецкой и русской фразеологии [Текст] / А.Д. Райхштейн. – М. : Высш. школа, 1980. – 143 с.
- Рахманов 1983: Рахманов, И. В. [и др.]. Немецко-русский синонимический словарь : Ок. 2680 рядов [Текст] / И.В. Рахманов, Н. М. Минина, Д. Г. Мальцева, Л. И. Рахманова. – М. : Рус. яз., 1983. – 704 с.
- СНМ: Скарбниця народної мудрості [Текст] / [упоряд.] Т. М. Панасенко. – Харків : Фоліо, 2004. – 286 с.
- Ужченко 2000: Ужченко, Д. В. Семантика українських зоофразеологізмів в етнокультурному висвітленні : дис. ... канд. філол. наук [Текст] / Д. В. Ужченко. — Луганськ, 2000. — 248 с.
- Укр. пр. 1963: Українські прислів'я та приказки. Дожовтневий період [Текст] / [упоряд.] Й. Багмут, В. Бобкова, А. Багмут. — К : Вид-во АН УРСР, 1963. – 785 с.
- УППШП: Українські прислів'я, приказки та порівняння з літературних пам'яток [Текст] / [упоряд.] М.М. Пазяк. – К. : Наук. думка, 2001. – 392 с.
- Юрченко 1993: Юрченко, О.С. Словник стійких народних порівнянь [Текст] / А. О. Івченко, О.С. Юрченко. – Харків : Основа, 1993. – 173 с.
- Röhrich 1976: Röhrich, L. Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten Band 1 [Text] / L. Röhrich. – Herder – Freiburg – Basel – Wien : Verlag Herder KG Freiburg im Breisgau, Freiburger Graphische Betriebe. – 1976. – 624 s.

В статті продовжується изучение особенностей функционирования концепта 'собака' / 'Hund' в языковых картинах мира украинцев и немцев. В ней рассмотрено случаи десемантизации номенов для обозначения собаки в структуре устойчивых народных сравнений и фразеологизмов украинского и немецкого языков.

Ключевые слова: концепт, языковая картина мира, номинативный процесс, десемантизация.

In the article the studying of the functioning of concept 'dog' / 'Hund' in the Ukrainian and German language world model continues. It examines the cases of desemantisation nomens to indicate the dog in the structure of stable national comparisons and idioms of the Ukrainian and German languages.

Keywords: concept, language world model, nominative process, desemantisation.

Надійшла до редакції 27 вересня 2010 року.

Наталя Іваницька

ББК Ш 12 = 415.3*212.5

УДК 81'366

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ ДІЄСЛІВНОЇ МІКРОКАТЕГОРІЇ „ДІЯ-СТВОРЕННЯ (ОБ'ЄКТА)” В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

У статті подано фрагмент двостороннього міжмовного зіставлення української та англійської дієслівних систем в аспекті встановлення спільного та специфічного в лексико-семантичній парадигмі мікрокатегорії „дія-створення (об'єкта)” категорії „процесуальність”, potraktovaniy u doslidzhenni yak tertium comparationis.

Ключові слова: міжмовне зіставлення, дієслівні системи (мікросистеми) української та англійської мов, tertium comparationis (основа зіставлення), узагальнена дієслівна категорія „процесуальність”, мікрокатегорія „дія-створення (об'єкта)”, лексико-семантична парадигматика, лексико-семантичне поле.

У сучасних міжмовних дослідженнях помітною є тенденція до виокремлення власне зіставної (контрастивної) лінгвістики, яка, маючи тісні зв'язки із порівняльно-історичним мовознавством, типологією,

характерологією та універсологією, є онтологічно та епістемологічно своєрідною та науково перспективною лінгвістичною галуззю [Васильєва 2001; Гак 1989; Жлуктенко 1979; Жлуктенко, Бублик 1976; Кочерган 2006; Левицький 2006; Манакин 2004; Немзер 1989; Юсупов 1988]. При зіставному аналізі встановлення спільних та особливо відмінних, специфічних рис обраного об'єкта дослідження набуває теоретичної довершеності за використання двостороннього підходу до осмислення мовних елементів [Кочерган 2006: 81-85; Штернеманн 1989], що передбачає обґрунтований вибір релевантної для опису *tertium comparationis* (основи зіставлення).

Одним із об'єктів міжмовного опису, що вважають достатньо дослідженим і водночас проблемним та до кінця не вичерпаним в контрастивному плані, зокрема в українсько-англійській паралелі, виступають дієслівні системи. Попри значні здобутки їхньої лінгвальної інтерпретації в межах внутрішньосистемних описів у славистиці та германистиці (О.О. Потебня, Ю.Д. Апресян, І.В. Арнольд, В.М. Русанівський, Ю.О. Жлуктенко, Л.М. Васильєв, І.І. Мещанінов, І.Р. Вихованець, К.Г. Городенська, А.П. Загнітко, С.О. Соколова, Г.Г. Почепцов, О.І. Смирницький, Т.Є. Масицька, Ф.С. Бацевич, В.Д. Каліущенко, Ш.Р. Басиров, І.В. Корунець, М.І. Калько, О.І. Леута, Н.М. Мединська, І.М. Арібжанова, С.М. Сухорольська, О.С. Ванівська, В. Levin, Ch. Fries, R. Quirk, T. Rappaport, A. McMillion, G. Leech, F. Palmer), коло нерозв'язаних питань, так чи інакше дотичних до зіставного аналізу української та англійської дієслівних систем, залишається доволі обсяговим. Зокрема, **актуальним** для двостороннього зіставлення виступає комплексне дослідження їхньої лексико-семантичної парадигматики та формально-синтаксичної синтагматики.

Tertium comparationis (основою зіставлення) у такому разі може слугувати узагальнена дієслівна категорія „процесуальність”¹. Цю категорію, сформовану відповідними суб- та мікрокатегоріями, витлумачуємо як узагальнену абстрактну модель, що має інтегративний для утворення дієслівних систем характер і репрезентація якої є двохаспектною – через лексичну семантику дієслова та сукупність дієслівних граматичних (морфологічних, словотвірних, синтаксичних), а також міжривневих категорій. Семантичний та граматичний аспекти категорії „процесуальність” у кожній із зіставлюваних мов зреалізовано в неповторних, своєрідних для кожної із дієслівних систем комбінаціях, що функціонують у нерозривній єдності і в сукупності складають лінгвальну сутність окресленої категорії, яка виступає всеохопною, свого роду „парасольковою” абстракцією на шляху осмислення категорійної системи дієслова загалом.

У пропонованій статті **об'єктом** дослідження виступають дієслівні мікросистеми, сформовані мікрокатегорією „дія-створення (об'єкта)”, які розглядаються в аспекті їхньої лексико-семантичної парадигматики. **Предмет** дослідження вбачаємо в міжмовних співвідношеннях між дієслівними лексико-семантичними парадигмами (лексико-семантичними полями (ЛСП)) як виражальними засобами зазначеної мікрокатегорії.

Метою розвідки стало встановлення спільного та особливо відмінного в лексико-семантичній організації дієслівної мікрокатегорії „дія-створення (об'єкта)” як складника субкатегорії „дія” узагальненої дієслівної категорії „процесуальність” у межах вибудованих нею співвідносних ЛСП.

Матеріалом дослідження слугували дієслівні лексико-семантичні варіанти (ЛСВ)², вилучені із тлумачних словників зіставлюваних української та англійської мов, а також матеріали словників синонімів, частотних словників та частити перекладних лексикографічних джерел [див. Список лексикографічних джерел].

Мікрокатегорією „дія-створення (об'єкта)” охоплено дієслівні словозначення, що вказують на дію суб'єкта, наділену ознаками цілеспрямованості та навмисності відносно об'єкта, який виникає внаслідок такої діяльності.

Ця мікрокатегорія фіксує різні ракурси відношень між діями та субстанціями, обумовлені багатоаспектністю екстралінгвальної діяльності людини, спрямованої на створення різного роду „предметів, речей, будівель, речовин, артефактів у широкому розумінні за допомогою інструментів, машин, спеціальних пристроїв” [Овчиннікова 1993: 4].

Лінгвістичне осмислення виокремлених одиниць спирається на відомі розвідки славистів [Кацнельсон 2001: 597; Кильдибекова 1983; Овчиннікова 1993; Савчук 2006: 50-52; Шумейкіна 2007]. У лінгвогерманистиці дієслова із семантикою створення об'єкта було кваліфіковано як особливу групу дієслів завершеної дії [Vendler 1967], описано в термінах фреймової семантики [Fillmore 1985], корпусної лінгвістики [Levin 1993] тощо.

Спираючися на існуючі внутрішньосистемні аналізи дієслівних ЛСВ, об'єднаних виокремленою мікрокатегорією, та доповнюючи їх власними спостереженнями, вважаємо за можливе здійснити міжмовний аналіз сформованих ЛСП, узявши до уваги спільність у кваліфікації мети дії (створення об'єкта) як загальної категоріальної ознаки, „яка входить до значення всіх дієслів як обов'язковий компонент” [Овчиннікова 1993: 4].

¹ Можливість надання дієслівній надкатегорії „процесуальність” статусу *tertium comparationis* при встановленні лексико-семантичних та формально-синтаксичних співвідношень між дієслівними системами української та англійської мов була обґрунтована в попередніх працях автора. Див., зокрема [Іваницька 2007; Іваницька 2007 а; Іваницька 2009] та ін.

² До аналізу було залучено здебільшого моносемантичні дієслова та дієслівні лексико-семантичні варіанти, виокремлені із тлумачних словників за прямим номінативним значенням, яке ґрунтується на предметній співвіднесеності досліджуваних одиниць із такою частиною позамовної дійсності, як „створення (об'єкта)” і значення яких за сформованою в словникарстві традицією зафіксовано першим. За умови використання похідних значень у статті подано відповідні позначки.

При цьому зауважимо, що різноплановість фізичних дій, покваліфікованих як конструктивні відносно об'єкта, а також різноманітність об'єктів, на які спрямовано дію суб'єкта, знаходять доволі широке представлення в зіставлюваних дієслівних системах, виформовуючи ємні ЛСП. У форматі даної роботи зупинимося на зіставленні лексико-семантичної парадигматики мікрокатегорії „дія-створення (об'єкта)”, реалізованої лише окремими, проте найпоказовішими з точки зору онтології, диференційними ознаками, які параметризують дію у межах: 1) будівництва, 2) приготування їжі, 3) майстрування.

Опорними одиницями зіставлюваних ЛСП є підстави визначити укр. *виготовляти* та *виробляти*, які в словникарській практиці витлумачено одне через друге (пор.: *виготовляти* ‘виробляти, робити що-небудь’ і *виробляти* ‘виготовляти що-небудь, робити якісь речі, предмети’ [ТСУМ]) та англ. *to make* ‘to produce something by working’ [OALDCE]. Денотативний макрокомпонент цих дієслівних словозначень постає як найменш ускладнений щодо інших характеристик, а самі дієслівні ЛСВ можуть бути використані в дефініціях інших конститuentів.

Центральні частини зіставлюваних ЛСП вибудовано дієслівними словозначеннями, що узагальнено позначають ситуацію створення суб'єктом недеталізованого об'єкта. З-поміж них: укр. *робити* в значенні ‘створювати, виготовляти, робити що-небудь’ [ТСУМ], *створювати*, *продукувати* та англ. *to create*, *to produce*, *to manufacture*.

Попри виявлену спільність центральних дієслівних ЛСВ щодо обов'язкової імплікації недиференційованої об'єктної семи (пор., напр., укр. *створювати* ‘виготовляти, робити що-небудь’ [ТСУМ]; англ. *to produce* ‘to create sth, especially when skill is needed’ [MWD]), а також відносного розмежування дії як власне механічної та із елементами творчості, внаслідок якої виникає об'єкт, донині не відомий (пор., з одного боку укр. *виготовляти*, *виробляти* і англ. *to produce*, *to manufacture*, а з іншого, – укр. *створювати* і англ. *to create*), зафіксовані конститuentи в їхніх первинних значеннях виявляють розбіжності, що стосуються акцентування англійськими дієсловозначеннями на імплікованих кількісних характеристиках об'єкта (пор. укр. *виробляти*, *виготовляти* та англ. *to manufacture* ‘to make goods in large quantities’ [LDCE]) та вказівці на його цільовому призначенні (пор. англ. *to produce* ‘to make things to be sold’ [LDCE] і укр. *виробляти*).

Подальші внутрішньосистемні аналізи ЛСП мікрокатегорії „дія-створення (об'єкта)” дають змогу виокремити в зіставлюваних системах диференційну ознаку „спосіб дії”, яка видається найбільш релевантною для виформовування відповідних парадигм. Така ознака може зазнавати різноаспектної диференціації в обох мовах, що впливає як на кількісний, так і якісний склад зіставлюваних полів. Зупинимося на таких конкретизованих варіантах способу створення об'єкта, які кваліфікують конструктивну дію як таку, що стосується: 1) будівництва, 2) приготування їжі та 3) майстрування. Дієслівні словозначення, охоплені цими ознаками, в зіставлюваних ЛСП заповнюють ближні, крайні та дальні периферії, виявляючи при цьому як спільність в „одієсловленні” певної денотативної ситуації, так і певні розбіжності.

1) Відносно корелятивними виявилися ті зони ближньої периферії зіставлюваних лексико-семантичних парадигм, в яких розташовані дієслівні словозначення, що вказують на створення матеріальної споруди за допомогою різного роду матеріалів, інструментів та технічних засобів. При цьому в обох мовах зафіксовані нейтральні щодо інших процесуальних та об'єктних характеристик одиниці (пор.: укр. *будувати* і англ. *to build*), щоправда із виразною вказівкою англійського ЛСВ на створенні чогось шляхом з'єднання окремих частин в одне ціле і нівеляцією цієї додаткової процесуальної ознаки в українській мові (пор: англ. *to build* ‘to make sth., especially a building by putting parts together’ [OALD] і укр. *будувати* ‘споруджувати (зводити) яку-небудь будівлю’ [ТСУМ]). До зон ближніх периферій в обох ЛСП тяжіють і ті дієсловозначення, що параметризують денотативну ситуацію будівництва через уведення додаткових сем, які стосуються певних кваліфікаційних характеристик об'єкта, зокрема: його кількісних вимірів (пор.: укр. *споруджувати* ‘будувати, зводити що-небудь (перев. велике, складне)’ [ТСУМ] і англ. *to construct* ‘to build a large building, bridge, road’ [MWD]), важливості (укр. *зводити* і англ. *to erect*) здатності до складання, з'єднання за певними планами, кресленнями (укр. *складати 2*, *монтувати* і англ. *to assemble*).

Водночас для української мови, на відміну від англійської, більш поширеною є імплікована предметна конкретизація об'єктної семи (напр.: укр. *прокладати* (про дорогу), *наводити* (про мости), *мурувати* (про стіну) і т.ін.), що створює в зоні дальньої периферії англійського ЛСП лакунарну зону, компенсатором якої виступають англійські дієсловозначення більш загальної семантики. Хоча і в англійському ЛСП було зафіксовано конститuentи, здебільшого відіменникові деривати, семантично ускладнені вказівкою на конкретний об'єкт, що виникає через цілеспрямований вплив суб'єкта: пор. укр. *гатити* ‘робити гатку або греблю, відгороджуючи воду’ [ТСУМ] і англ. *to dike* ‘to surround or protect with a dike’ [MWD], укр. *городити* ‘ставити що-небудь (огорожу, тин, паркан)’ [СУМ, II,123] і англ. *to fence* ‘to put a fence around something’ [LADCE], укр. *крити 2* ‘робити покрівлю, дах, дашок над чим-небудь’ [ТСУМ] і англ. *to roof* ‘to put a roof on a building’ [OALDCE].

2) Найбільше лакунарних зон в зіставлюваних ЛСП мікрокатегорії „дія-створення (об'єкта)” було виявлено в ближній, дальній та крайній периферіях, вибудованих дієслівними словозначеннями, в яких спосіб дії експлікує сема „приготування їжі”. Як засвідчує аналіз, деталізація цієї денотативної ситуації знаходить неоднакове відтворення в дієслівних системах. Так, зокрема, в англійському ЛСП зафіксоване спеціалізоване дієслово, семантичну структуру якого експлікують, крім семи „створення кулінарним способом” як деталізованої вказівки на спосіб дії, ще і субстанціональна сема імплікованого узагальненого об'єкта ‘food’

(англ. *to cook* 'to prepare food for eating by using heat' [OALD]). Натомість в українській мові широко вживаними є такі дієсловозначення, як *готувати* та *варити*, словникові тлумачення яких даються одне через друге, щоправда в лексемі *готувати* аналізоване значення виступає не первинним: пор. *готувати* з 'варити, приготувляти їжу' і *варити* 'готувати за допомогою вогню (обід, вечерю і т.ін. [ТСУМ])'. У цьому разі, мабуть, має рацію І.І. Овчиннікова, яка, попри словникарські дефініції, більш абстрактним вважає укр. *готувати* [Овчиннікова 1993: 10]. Водночас в українській мові функціонує *кухарити*, яке, однак, через синкретичність уведених семантичних ознак (пор.: *кухарити* 'готувати їжу; бути куховаром або куховаркою' [ТСУМ]) тяжіє до зони крайньої периферії, виявляючи зв'язки із мікрокатегорією „дія-професійна дія”.

Подальша деталізація диференційної ознаки „кулінарний спосіб” в зіставлюваних ЛСП зазнає специфіки в кожній із мов. Так, зокрема аломорфізм було виявлено в одієсловленні денотативної ситуації приготування їжі із жиром. Для українського ЛСП характерним є неконкретизоване називання цієї дії (укр. *смажити*, *жарити* 'готувати їжу з жиром на вогні, на жару без використання води' [ТСУМ]), тоді як дальню периферію англійського ЛСП виформовують лакунарні відносно української мови конституенти, що різнопланово характеризують таку дію через уведення до їхньої семантики різного роду несубстанціональних та субстанціональних сем. Зокрема до уваги беруться такі аспекти ситуації, як: відкритість / закритість вогню та його сила (пор.: англ. *to broil* 'to cook something under direct heat, or over a flame on a barbecue' [MWD]; *to fry* 'to cook something in hot fat or oil' [OALDCE]; *to roast* 'to cook something, such as meat, in an oven or over a fire [LDCE]; *to grill* 'to cook food under or over a very strong heat' [LDCE]), швидкість приготування та сила вогню (англ. *to saute*), ступінь смаження (англ. *to frizzle*), кількість жиру або його відсутність (англ. *to panfry*, *to panbroil*), джерело вогню, як от розжарене вугілля (англ. *to charcoal*, *to charbroil*), наявність додаткових інгредієнтів, наприклад, фритюру (англ. *to deep-fry*) тощо.

Аналогічна ситуація спостерігається і в тій частині дальньої периферії англійського ЛСП, яку заповнюють дієслівні словозначення, що вказують на створення об'єкта внаслідок варіння. Широта денотативного значення українського *варити* 'кип'ятити у воді або в іншій рідині якісь харчові продукти і т.ін., готуючи страву, напій' [ТСУМ] забезпечує покриття цілої низки денотативних ситуацій, які в англійській мові знаходять спеціальне дієслівне вираження. У такий спосіб в українському ЛСП утворюється обумовлена як власне мовними, так і позамовними, чинниками лакунарна зона, співвідносна із англійськими конститuentами, що містять додаткові, несубстанціональні та субстанціональні денотативні семи, якими може бути імпліковано деталізований об'єкт дії або ж додаткові якісні та кількісні характеристики останньої: пор.: англ. *to mull* і укр. *варити* (вино чи пиво з прянощами); англ. *to brew* і укр. *варити* (пиво); англ. *to coddle* і укр. *варити* (яйця на повільному вогні); англ. *to parboil* і укр. *варити* (овочі до напівготовності); англ. *to poach* і укр. *варити* (яйця без шкарлупи в окропі); англ. *to simmer* і укр. *кун'ятити* (на повільному вогні) та ін.

Певну неспіввіднесеність виявлено і в тих частинах зіставлюваних дальніх периферій ЛСП досліджуваної мікрокатегорії, що заповнені дієслівними словозначеннями, в яких кулінарний спосіб створення об'єкта деталізовано семою „тушкування” (укр. *тушкувати* і англ. *to stew*). Попри наявність співвідносних узагальнених номінацій окресленого денотата, для англійської мови характерним є деталізація цього процесу через вказівку на об'єкт дії (пор. англ. *to braise* і укр. *тушкувати* (м'ясо або овочі)), як і на інші аспекти ситуації (пор. англ. *to confit* і укр. *тушкувати* (качку чи індичку) у власному соку).

Неоднакового осмислення знайшла в зіставлюваних ЛСП і диференційна ознака „кулінарний спосіб створення об'єкта”, деталізована семою „заготівля продуктів”, яку зафіксовано в дієслівних ЛСВ, що заповнюють зони ближніх та дальніх периферій. Показово, що, попри наявність в обох мовах дієсловозначень, що узагальнено відтворюють денотативні ситуації консервування (укр. *консервувати* і англ. *to preserve*, *to conserve*), маринування (укр. *маринувати* і англ. *to pickle*), копчення (укр. *контити* і англ. *to smoke*), в'ялення (укр. *в'ялити* і англ. *to dry*) тощо, можливість їхньої різноаспектної подальшої деталізації має більше відмінного, аніж спільного. Так, наприклад, для української мови більш акцентованим виступає конкретний спосіб оброблення продуктів, унаслідок якого створюється якісно новий об'єкт, придатний для вживання протягом тривалого часу: пор., напр.: укр. *маринувати*, *солити* і семантично ємніше англ. *to pickle*; укр. *квасити* і англ. *to make sour*. Розмежування таких „технологічних” дій реалізовано через відповідні додаткові семи несубстанціональної природи, які відносно англійських відповідників подекуди можуть мати синкретичний характер: пор.: укр. *маринувати* 'класти продукти в маринад для збереження їх або надання їм певних смакових якостей' [ТСУМ] і англ. *to pickle* 'to preserve food in vinegar or salt water' [OALDCE], з одного боку, і *to marinade* 'to put meat or fish in a marinade, or to be left in a marinade for some time' [OALDCE] – з іншого).

В англійському ЛСП розрізнення власне процесуальних ознак заготівлі продуктів може поєднуватися із характеристиками об'єкта, на якій спрямовано дію (пор. англ. *to jerk* і укр. *в'ялити* (м'ясо); англ. *to kipper* і укр. *контити* (рибу); англ. *to corn* і укр. *солити* (м'ясо)) або ж імплікувати вказівку на вмістилище для подальшого зберігання (пор. укр. *консервувати* і англ. *to pot 2* 'to put a plant in a pot filled with soil' [MWD], *to can*, *to tin* 'to preserve food by putting it into a metal container' [LDCE]).

3) До зон ближньої та дальньої периферій зіставлюваних ЛСП потрапили також дієслівні ЛСВ, семантично об'єднані диференційною ознакою „майструвати, займатися рукоділлям”, яка виступає конкретизованим варіантом способу створення об'єкта. Реалізація цієї ознаки в українській та англійській парадигмах має більше спільного, ніж відмінного, що обумовлює формування відносно корелятивних зон у

зазначених периферіях, заповнених конститuentами, семантика яких називає конструктивну дію, спрямовану на створення нового об'єкта ручним способом завдяки використанню певних умінь, навиків: пор. широкі за значенням укр. *майструвати* 'робити, виготовляти що-небудь ручним способом' [ТСУМ] і англ. *to craft, to handicraft* 'to make something using a special skill, especially with your hands' [LDCE], *to fashion* 'to shape or make something, using your hands or only a few tools' [OALDCE].

Показово, що обидві мови володіють значною кількістю дієслівних ЛСВ, які різноаспектно конкретизують дію через уведення до їхньої семантики, окрім узагальненої або деталізованої об'єктної сем, інших диференційних ознак, представлених різного роду субстанціональними семами на позначення вихідного матеріалу та (або) інструментів праці, напр., укр. *ліпити* 'робити що-небудь із в'язкої, пластичної речовини, матеріалу' [ТСУМ]; *виточувати* 'вистругувати що-небудь із дерева, вирізувати з каменю і т.ін., дуже добре вирівнюючи, вигладжуючи поверхню' [ТСУМ]; *плетсти* 'перевиваючи пасма, волокна, нитки і т.ін., з'єднувати в одно ціле' [ТСУМ]; *в'язати* 'плетсти що-небудь спицями, гачком' [ТСУМ]; англ. *to chisel* 'to use a chisel to cut wood or stone into a particular shape' [OALDCE]; *to carve* 'to cut a large piece of cooked meat into smaller pieces using a big knife' [MWD]; *to knit* 'to make clothing out of wool using two knitting needles' [LDCE]; *to hew* 'to cut something with a cutting tool' [OALDCE] тощо.

Крім того, для обох мов характерним є ускладнення денотативних макрокомпонентів значень аналізованих одиниць несубстанціональними семами, які описують конкретний спосіб впливу на об'єкт: пор.: укр. *кувати* 'оброблячи метал молотом або пресом, виготовляти що-небудь' [ТСУМ]; *ткати* 'виготовляти (тканину) способом щільного приєднання перехресно-переплетених ниток' [ТСУМ]; англ. *to forge* 3 'to make something from a piece of metal by heating the metal and shaping it' [OALDCE]; *to weave* 'to make threads into cloth by crossing them under and over each other on a loom' [OALDCE]; *to shape* 2 'to make something have a particular shape, especially by pressing it' [LDCE].

Водночас в українському ЛСП було зафіксовано низку дериватів на кшталт *видовбувати, вирізьблювати, витесувати, виліплювати* та ін., які через складність їхньої семної та морфемної структур, як і здебільшого вторинності значень, фіксовану словниками, тяжіють до крайньої периферії, зумовлюючи в такий спосіб виникнення лакунарної зони в англійському ЛСП, для якого однослівне вираження означених денотативних ситуацій є нехарактерним і компенсується дієслівними ЛСВ із ширшою семантикою, які заповнюють дальню периферію (пор.: укр. *ліпити* і *виліплювати* та англ. *to mould, to model*; укр. *різьбити* і *вирізьблювати* та англ. *to engrave*), або ж кількаслівними номінаціями (пор.: укр. *випилювати* і англ. *to file out*, укр. *видовбувати* та англ. *to chisel out*; укр. *витисувати* та англ. *to cut out, to hew into shape*; укр. *виковувати* і англ. *to hammer out*).

У зіставлюваних дієслівних мікропарадигмах також встановлено поодинокі, несистемні розбіжності, що стосуються наявності в обох ЛСП лакунарних відносно іншої мови одиниць, до семантичної структури яких уведено субстанціональні, здебільшого об'єктні, семи на позначення знаряддя праці, які в іншій мові експлікуються поза дієсловозначеннями: пор., з одного боку, укр. *гантувати* 'вишивати шовковими, вкритими тонким шаром золота або срібла нитками різного гатунку' [ТСУМ] і англ. *to embroider with gold (silver)* [LDCE], а з іншого, – англ. *to bead* 'to furnish, adorn, or cover with beads' [OALDCE] та укр. *нанизувати намисто, вишивати бісером* [ТСУМ].

У такий спосіб міжмовний аналіз дієслівного представлення мікрокатегорії „дія-створення (об'єкта)” виявив як спільність, так і специфічність у реалізації виокремлених для аналізу диференційних ознак, що стосуються конструктивних дій, пов'язаних із будівництвом, приготуванням їжі та майструванням. Відмінності у вибудовуванні зіставлюваних ЛСП було зафіксовано здебільшого в периферійних зонах, зокрема тих, що заповнені дієслівними ЛСВ, семантично ускладненими вказівкою на об'єкт дії, ступінь деталізації якого виступає неоднаковою у реалізації визначених нами способів його створення. Найпоказовішими у системному відношенні щодо утворення лакунарних зон стали ближні та дальні периферії, вибудовані дієслівними словозначеннями, охопленими семантикою „приготування їжі”. Специфічними, зокрема, виявилися: 1) імплікація англійськими дієсловозначеннями додаткових денотативних характеристик несубстанціональної природи, що різноаспектно деталізують кулінарний спосіб створення об'єкта, як і субстанціональної природи, які вказують на вкрай деталізований об'єкт впливу; 2) неоднаковість осмислення диференційної ознаки „заготівля продуктів”, деталізація якої в українському ЛСП більшою мірою спрямована на розмежування власне технологічних характеристик оброблення продуктів, тоді як в англійській парадигмі таке розрізнення може зазнавати подальшої специфікації через вказівку на конкретний об'єкт дії та вмістище для його зберігання.

Крім того, системну неспіввіднесеність у реалізації досліджуваної мікрокатегорії зафіксовано: 1) у крайній периферії українського ЛСП, утвореній складними з точки зору семантики та морфеміки дериватами на позначення конкретного способу майстрування, що корелюють із англійськими дальньопериферійними дієсловозначеннями ширшої семантики та кількаслівними номінаціями; 2) у дальній периферії українського ЛСП, заповненій дієслівними ЛСВ на позначення конкретного способу будівництва із деталізованою об'єктною семою, що корелюють із ближньопериферійними англійськими конститuentами загальнішої семантики.

Перспективність подальших досліджень у розрізі зазначеної тематики вбачається в установленні кореляції парадигматичного (лексико-семантичного) та синтагматичного (формально-граматичного) аспектів інших дієслівних мікрокатегорій як складників відповідних субкатегорій „дія”, „стан”, „відношення” узагальненої дієслівної категорії „процесуальність”.

Література

- Васильева 2001: Васильева, В. Ф. Типология, характерология и сопоставительная лингвистика [Текст] / В. Ф. Васильева // Исследования славянских языков в русле традиций сравнительно-исторического и сопоставительного языкознания : сб. научн. статей. – М., 2001. – С. 20-22. – Бібліогр.: с. 22.
- Гак 1989: Гак, В. Г. О контрастивной лингвистике [Текст] / В. Г. Гак // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XXV. Контрастивная лингвистика : Переводы / [сост. В. П. Нерознака; общ. ред. В. Г. Гака]. – М. : Прогресс, 1989. – С. 5-17.
- Жлуктенко 1979: Жлуктенко, Ю. О. Контрастивний аналіз як прийом мовного дослідження [Текст] / Ю. О. Жлуктенко // Нариси з контрастивної лінгвістики: зб. наук. праць / відп. ред. Ю. О. Жлуктенко. – К.: Наук. думка, 1979. – С. 5-6. – Бібліогр.: с. 6.
- Жлуктенко, Бублик 1976: Жлуктенко, Ю. О. Контрастивна лінгвістика: проблеми і перспективи [Текст] / Ю. О. Жлуктенко, В. Н. Бублик // Мовознавство. – 1976. – № 4. – С. 3-15.
- Іваницька 2007: Іваницька, Н. Б. Система значеннєвих варіантів семантичного макрокомпонента категорії процесуальності українських та англійських дієслів [Текст] / Н. Б. Іваницька // Мовознавство. – 2007. – №3. – С. 62-68. – Бібліогр.: с. 68
- Іваницька 2007 а: Іваницька, Н. Б. Процесуальність як універсальна категорія українського та англійського дієслова [Текст] / Наталя Іваницька // Актуальні проблеми філології та перекладознавства: зб. наук. праць у 2 ч. – Хмельницький: Вид-во ХНУ, 2007. – Ч. 1. – С. 237-241. – Бібліогр.: с. 241.
- Іваницька 2009: Іваницька, Н. Б. Tertium comparationis у міжмовному зіставленні дієслівних систем [Текст] / Н. Б. Іваницька // Мовознавство. – 2009. – №1. – С. 46-59.
- Кацнельсон 2001: Кацнельсон, С. Д. Категории языка и мышления. Из научного наследия [Текст] / С. Д. Кацнельсон. – М.: Языки славянской культуры, 2001. – 864 с.
- Кильдибекова 1983: Кильдибекова, Т. А. Структура поля глаголов действия [Текст] / [учебное пособие] / Т. А. Кильдибекова. – Уфа: Изд-во Башкирского унзта, 1983. – 76 с. – Библиогр.: с. 70-76.
- Кочерган 2006: Кочерган, М. П. Основи зіставного мовознавства : [підручник] / М. П. Кочерган. – К. : Академія, 2006. – 424 с. – Бібліогр.: с. 387-403.
- Левицький 2006: Левицький, А. Е. Українська зіставна лексикологія початку ХХІ століття: перспективні напрями [Текст] / Андрій Левицький // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка / гол. ред. П. Ю. Саух. – Житомир, 2006. – Вип. 35. – С. 34-41. – Бібліогр.: с. 41.
- Манакин 2004: Манакин, В. Н. Сопоставительная лексикология [Текст] / В. Н. Манакин. – К. : Знання, 2004. – 326 с. – Бібліогр.: с. 308-326.
- Немзер 1989: Немзер, У. Проблемы и перспективы контрастивной лингвистики / У. Немзер // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XXV. Контрастивная лингвистика: Переводы [Текст] / [сост. В. П. Нерознака; общ. ред и вступ. ст. В. Г. Гака]. – М. : Прогресс, 1989. – С. 128-138.
- Овчиннікова 1993: Овчиннікова, І. І. Лексико-семантична класифікація дієслів конкретної фізичної дії з семантикою створення об'єкта в українській мові [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.02 „Українська мова” / І. І. Овчиннікова. – К., 1993. – 23 с.
- Савчук 2006: Савчук, Т. В. Релятивні дієслова в українській мові: семантика, функція [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня. канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / Т. В. Савчук. – К., 2006. – 23 с.
- Штернеманн 1989: Штернеманн, Р. Введение в контрастивную лингвистику [Текст] / Р. Штернеманн и др. // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XXV. Контрастивная лингвистика: Переводы / [сост. В. П. Нерознака; общ. ред и вступ. ст. В. Г. Гака]. – М. : Прогресс, 1989. – С. 144-178.
- Шумейкіна 2007: Шумейкіна, А. В. Багатозначність дієслів конкретної фізичної дії в сучасній українській літературній мові [Електронний ресурс]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / А. В. Шумейкіна. – К., 2007. – 23 с. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/ard/2004/04plsdnb.zip. – Назва з екрана.
- Юсупов 1988: Юсупов, У. К. Сопоставительная лингвистика как самостоятельная дисциплина [Текст] / У. К. Юсупов // Методы сопоставительного изучения языков. – М., 1988. – С. 6-11. – Бібліогр.: с. 11.
- Fillmore 1985: Fillmore, Ch. J. Linguistics as a Tool for Discourse Analysis [Text] / Ch. Fillmore // Handbook of Discourse Analysis. V.I. Disciplines of Discourse / [ed. by T.A. van Dijk] – L.; Orlando; San Diego etc.: Academic Press, 1985. – P. 11-39.
- Leech 2004: Leech, G. Meaning and the English Verb [Text] / G. Leech. – Pearson Education, 2004. – 134 p.
- Levin 1993: Levin, B. English Verb Classes and Alternations [Text] / B. Levin. – Chicago: University of Chicago Press, 1993. – 231 p.
- Vendler 1967: Vendler, Z. Verbs and Times [Text] / Z. Vendler // Linguistics in Philosophy. – Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1967. – P. 34-43.

Лексикографічні джерела

- СУМ: Словник української мови : В 11 т. – К. : Наукова думка, 1970-1980.
- ТСУМ: Тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.slovnyk.net/> - Назва з екрана.

LDCE: Longman Dictionary of Contemporary English [Електронний ресурс] : dictionary. – Third ed. – Edinburgh Gate : Longman, 2001. – CD ROM.

MWD: Merriam-Webster Dictionary on-line [Електронний ресурс] : dictionary. – Режим доступу : <http://www.merriam-webster.com/>. – Назва з екрана.

OALDCE: Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English [Електронний ресурс] : dictionary / chief ed. S. Wehmeier. – Seventh ed. – 110 MB. – Oxford, 2006. – CD-ROM.

FWFSE: Word Frequencies in Written and Spoken English: based on the British National Corpus [Електронний ресурс] : dictionary / [G. Leech, P. Rayson, A. Wilson]. – Режим доступу : <http://www.comp.lancs.ac.uk/ucrel/bncfreq/flists.html>. – Назва з екрана.

В статтє представлен фрагмент двухстороннего межъязыкового сопоставления украинской и английской глагольных систем в аспекте выявления общего и специфического в лексико-семантической парадигме микрокатегории «действие-создание (объекта)» категории «процессуальность», которая в исследовании выступает в качестве tertium comparationis.

Ключевые слова: межъязыковое сопоставление, глагольные системы (микросистемы) украинского и английского языков, tertium comparationis (основа сопоставления), обобщенная глагольная категория «процессуальность», микрокатегория «действие-создание (объекта)», лексико-семантическая парадигматика, лексико-семантическое поле.

The article deals with the two-way contrastive analysis of the Ukrainian and English verbs. It focuses on the common and specific features of the lexical-semantic paradigms of the microcategory “action-making (the object)” which has been defined as the tertium comparationis.

Keywords: interlingua contrastive analysis, Ukrainian and English systems of verbs (microsystems), tertium comparationis (the base of comparison), verbal category “verbality”, microcategory «action-making (the object)”, lexical-semantic paradigm, lexical-semantic field.

Надійшла до редакції 7 вересня 2010 року.

Валентина Калько

ББК 81.2Ук–211

УДК 801.541.45:808.3

МОТИВАЦІЙНА ОЗНАКА «КОЛІР» У НАЙМЕНУВАННЯХ ЛІКАРСЬКИХ РОСЛИН УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті здійснено комплексне дослідження когнітивно-ономасіологічного механізму номінації лікарських рослин в українській мові, пов'язаних із мотиваційною ознакою «колір». Предметом розгляду є мотиваційний зв'язок їхньої ономасіологічної структури та семантики з фрагментом знань про позначуване.

Ключові слова: мотивація, пропозиційно-диктумна мотивація, асоціативно-термінальна мотивація, змішана мотивація, назви лікарських рослин.

Сучасний етап розвитку українського мовознавства пов'язаний із підвищеною увагою до мови як маніфестанта етносвідомості. Особливе місце тут посідає номінативна система мови, яка передає етнічну своєрідність мовного членування світу, відображає специфіку внутрішнього рефлексивного сприйняття довкілля, досвід і культуру народу, його традиції, звичаї, міфологію. Когнітивна ономасіологія на східнослов'янському мовному ґрунті, на думку О.С. Кубрякової, відрізняється від схожих зарубіжних версій меншою скутістю межами вузького когнітивізму й ширшим підходом до явищ номінації, відповідно до яких аналіз номінативної діяльності передбачає врахування емоційно-експресивного компонента, прагматики, національних особливостей картини світу, її культурологічного аспекту тощо [Кубрякова 1997: 42]. Застосування когнітивного підходу в царині ономасіології відкриває нові можливості для подальшого дослідження особливостей номінативної підсистеми мови і передовсім більшого заглиблення в процес творення слова та встановлення операційних ланок ономасіологічного механізму. Основним підходом когнітивної ономасіології є двовекторність: від слова до думки за допомогою інтерпретації ономасіологічної структури і від думки до слова шляхом моделювання когнітивної структури знань про позначуване. На такому поєднанні наголошував ще Л.С. Виготський, підкреслюючи, “що головним завданням аналізу, спрямованого на вивчення відношення думки до слова, є дослідження тих фаз, із яких складається цей рух, розмежування планів, через які йде думка, втілена в слові” [Виготський 1999: 235]. З погляду О.О. Селіванової, сутність інтеграції двох підходів: від слова до думки і від думки до слова при дослідженні номінативної підсистеми мови полягає в обов'язковому врахуванні інтеріоризованих у концепті властивостей об'єкта номінування, їхнього зв'язку з ономасіологічною та значеннєвою структурами [Селіванова 2000: 33].

У роботах вітчизняних і зарубіжних дослідників найменування лікарських рослин розглянуто переважно в аспекті діахронії: у ракурсі етимології (В. Махек, В.А. Меркулова, І.В. Сабадош, Д. Симонович та ін.); у